

YAŞAMLARINA SIĞMAYAN İKİ KADIN: HALİDE EDİB VE GEORGE SAND

Doç. Dr. H. Nâlan GENÇ*

“Sevilmeyen bir insan her yerde ve her şeyde yalnızdır.” George Sand

Özet

Halide Edib Adıvar ve George Sand’ı yazınsal yönden buluşturan ortak noktalar pek fazla değilse de bizi bu iki öncü kadın yazarı ortak bir bakış açısıyla incelemeye iten özyaşamlarının ilginç biçimde benzerlik taşıyan aykırılıkları ve topluma birer nefer oluşlarıyla kazandırdıkları ve ona kattıkları olmuştur. Her iki yazarın da içinde buldukları çağda toplumda önemli değişimlerin adı olduklarını görüyoruz. Türk ve Fransız yazını, toplumsal yaşamı köktenci bir değişimi onlarla yaşar. Çalışmada, romanlarını gölgede bırakan bir yaşama imza atmış bu iki yazın kadını kimi zaman yaşamöyküsel kimi zamansa özyaşamöyküsel bir incelemeyle ele almaya çalıştık. Bu yolla yazılanlardan çok gölgede kalan, bilinmeyen ancak sorgusuzca kabul edilen kimi görüş ve düşüncenin de eleştirel bir sorgulamayla yeniden değerlendirilmesini amaçladık. Bu inceleme sonucunda yaşamöyküleri ve/veya özyaşamöykülerine sığmayan bu iki sıradışı yaşamı daha derinden incelemenin karşılaştırmalı bakış açısından yeni bir yaklaşım olabileceği görüşüne ulaştık. Bu iki yazarın anılarından yapıtlarına ya da yaşamlarından romanlarına yansıyan bilinmeyen, unutulmuş ya da göz ardı edilen yönlerini ortaya koyacaktır.

Anahtar sözcükler: Halide Edib, George Sand, yaşamöyküsel biçim, kadın yazarlar.

Giriş

Bu çalışmanın doğmasına neden olan ilk ve en önemli soru “Neden biz Halide Edib’i, George Sand’ı tanımıyoruz?” sorusudur. Yaşamöyküsel ve/veya özyaşamöyküsel bir incelemeye dayalı çalışmamızı Türk yazınından Halide Edib (1) ile Fransız yazınından George Sand ile temellendirdik. Bu incelemede Halide Edib üzerine yoğunlaştığımız bölümleri Halide Edib’in yaşamını roman akıcılığında titizlikle kaleme alan İpek Çalışlar’ın ayrıntılı bir araştırma, tanıklık, bugüne kadar gün ışığına çıkmamış mektuplar ve arşiv belgelerine dayandırdığı ‘Halide Edib’ isimli ve ‘Biyografisine Sığmayan Kadın’ alt başlığıyla incelediği kitabına göre temellendirdik. Halide Edib gerçeğini gün yüzüne çıkartan yazın ve siyasetle geçmiş bir ömrün karanlıkta kalmış yanlarını bu kitaptan alıntı ve göndermelerle destekledik. Halide Edib üzerine yazdığı özyaşamöyküsel incelemeyle, Çalışlar’ın, bize ve okura, bugüne dek sunulmuş olandan çok farklı bir Halide Edib imgesi ortaya koyarak yeni bir bakış açısı sunduğu kanısındayız.

Hem yaşadığı dönemde hem de sonrasında tartışılan bir kadın olan Halide Edib’in mandacılığı, milliyetçiliği, kadın mücadelesindeki rolü, Ermeni tehciri konusundaki görüşleri, Mustafa Kemal’le ilgili düşünceleri, cephede neler yaptığı, iyi bir eş, iyi bir anne olup olmadığına değin pek çok soru onun adıyla anılır olmuştur. Halide Edib’le ilgili konuşulan bu konuların yanıtlarına onun yaşamının izlerini takip ederek ulaşmaya çalışacağız.

George Sand ile ilgili bölümleri yine benzer bir yaklaşımla yazarın *Hayatımın Hikâyesi* adını taşıyan otobiyografik kitabı ve çeşitli incelemelerle oluşturduk. Açıkçası çalışmamızın inceleme konusunu oluşturan bu iki yazarın ne yaşadıkları çağ ne de yazınsal biçimleri benzerlik taşımaktadır. İki ‘kadın’ yazarın kendi yazın dünyası, toplum yaşamı ve koşullarıyla yaşadıkları döneme göre öne çıkan sıradışlıkları araştırmamızın yöntemini belirleyen ilk ve en önemli etmen olmuştur. Her ikisi de benzer biçimde yaşadıkları dönemde gerek yazınsal gerekse sosyal yaşamda birer lider hatta asi lider olmuşlardır. Yazarların

* Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fransız Dili Eğitimi Bölümü, ngenc@omu.edu.tr

uslanmaz kişilikleri, özel ve sosyal yaşamları, aykırılıkları, kapılarını kadınlara belli ölçülerde aralayan yazın yaşamında onları hem yazarlıkları hem de özel yaşam ve görüşleri yönünden mercek altına alınmaya itmiş, eleştiri oklarını üzerlerine çekmiştir. Bu yüzden incelememizde bu iki kadın yazarın biçimsel nitelikleri ya da bağlı oldukları (olabilecekleri) yazınsal oluşum grup ve/veya akımları yönünden karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelemek yerine pek çok alanda yapıtları ilkleri dikkate alarak yaşamöyküsel ve/veya özyaşamöyküsel bir yaklaşımla değerlendirmeyi tercih ettik. Yaşamları pek çok roman kahramanından daha ilginç olan bu iki kadın yazarın olması gerektiğince tanınmamaları ortak yazgıları olmuştur. Halide Edib'in bu kadar karizmatik bir kişiliğe sahip olmasına karşın bugünün insanlarınca yeterince tanınmamasının temel nedeni Cumhuriyet tarihinde mandacılık konusundaki görüşlerinden ötürü saygınlık kaybetmesi olabilir. George Sand Halide Edib'e göre bu değerlendirmede daha şanslıdır. Ondan pek çok yazar övgüyle söz eder, yapıtları beğeni toplar. Ancak onun da hak ettiği şekilde tanıtılmadığını düşünmekteyiz. Çalışmamızda yapacağımız değerlendirmenin yalnızca yazınsal değil toplumsal yaşama da katkı sağlayabileceği düşüncesi bu yazarlar hakkında bilinenlerin de bir anlamda yeniden sorgulanması gereğini koşturmuştur. İki kadın yazarı karşılaştırmalı olarak incelemek hem yaşamöykülerinden hareketle yakın tarihte bir yolculuğa hem de "kimdi Halide Edib, ya da kimdi George Sand?" sorusunu yeniden irdeleme uğraşısı içine girmek anlamı taşımaktadır.

1. YAŞAMA BOYUN EĞMEYEN İKİ KADIN: HALİDE EDİB VE GEORGE SAND

Edebiyatçı, siyasetçi, asker, savaşçı, milliyetçi, demokrat, uzlaşmaz, mandacı, onbaşı muhalif ve liberal, anti-komünist hatta feminist...bunların tümü Halide Edib. Yaşamının belli dönemlerinde milliyetçi görüşlere sahip olsa da karşıt görüşlere de açık olan, herkesin özgürlük hakkı olmasını isteyen 'dünya vatandaşı' bir kadındır Halide Edib.

Halide Edib, annesini küçük yaşta veremden kaybeder. George Sand da babasını. Halide ilk öğrenimini evde aldığı özel derslerle tamamlar. Ardından girdiği Üsküdar Amerikan Lisesi'nden kısa bir süre sonra padişahın "Hıristiyan okullarında müslüman öğrencilerin okuyamayacağı" emri ile alınır. Eğitimine evde özel derslere devam eder. Kolejde İngilizce ve Fransızca öğrenmiş ve bu sırada çevirdiği kitapları basılmıştır. Bu okulda aldıklarının yaşamına önemli katkıları olmuştur. Bu okulda öğrenim görürken Rıza Tevfik Beyin öğrencisi olmuş Doğu yazınıyla ilgilenmiştir. 1901 de okulun mezun ettiği ilk kız öğrencilerden biri de odur.

Halide Edib babasının ve annesinin farklı evlilikleri olması nedeniyle geniş bir aileye sahiptir. Bu yüzden de akrabalık ilişkileri oldukça yoğundur. "Halide Edib'in babası Edib Bey Bedrifem Hanım'ın ölümünden sonra, bir ikinci ve üçüncü eş almıştı. Halide, üvey annelerinin evleri arasında kendisini bölünmüş hissettiği için, çocukluğunu esas olarak büyükannesinin evinde geçirmiş, orada yetiştirilmiştir" (Durakbaşı, 2000: 164). Böylesi bir aile ortamında babası onunla yakından ilgilenmeye gayret göstermiş, eğitimine büyük önem vermiştir.

Romancı kimliğiyle yazında, yaptıklarıyla tarihte yer alan Halide Edib pek çok kimlikle karşımıza çıkmaktadır. Âşık olduğu adam uğruna kendinden vazgeçen bir sevgili, çocukları için hiç çekinmeden hayatını feda edebilecek bir anne, iki oğlunu bırakıp cepheye savaşa gidebilecek kadar cesur bir asker... Milli mücadeleye katılmış olan Halide Edib için şöyle bir görüş yer almaktadır. "Kendisini tam bir sorumlulukla ve kendinden vazgeçişle bu davaya adanmıştı" (Durakbaşı, 2000: 134). Ermeni tehirci nedeniyle Ermenilerden özür dileyip İttihat ve Terakki'yi terk eden gözü pek bir kişi, kadınların seçme ve seçilme hakkını kazanması için, Mustafa Kemal'e dahi karşı gelebilen kadın hakları savunucusu bir kadın...

Çok seveni kadar hiç sevmeyeni de olan bu lider ruhlu kadın, 1922 yılına kadar kitapları çok satan, gazetede köşe yazar, saygınlığı su götürmez bir yazardır. Hatta o

dönemde kadınların giremediği kamusal alanlara rahatlıkla girer. Savaşın biteceği 1922 yılında İstanbul'a dönmesiyle karşıt kimliği yüzünden geleceğini büyük bir belirsizliğe iter. Hesap soran, her şeyi sorgulayan tutumu savaştan sonra eski konumunu kaybetmesine sebep olur ve geri çekilmek zorunda kalır ya da bırakılır. Bunda yasal olarak kadınların belli yerlere belli sınırlılıklarla gelmesi de etkindir kuşkusuz. 1923'de İzmir'de Mustafa Kemal gazetecilerle röportaj yaparken Halide Edib'in "Paşam kadınların seçme seçilme hakkı ne olacak" sorusuna yanıt "Elbet bir çözüm bulunacaktır" şeklinde gelir Mustafa Kemal'den. Halide Edib buna benzer karşıt görüşleri ve kadın olması nedeniyle kolayca tasfiye edilir.

Halide Edib İttihat Terakki'yi desteklediği hatta Maliye Nazırı Cavit Bey'e yazdığı mektuplardan başlangıçta çok saygı duyduğu anlaşılrsa da sonradan Enver, Cemal ve Talat paşalarla çatışır. Onun İttihat ve Terakki'den kopuşunun ilk önemli sebebi, 1909 yılında Adana'da gerçekleştirilen Ermeni katliamı için özür dilemesi ve partide baskın olan tek parti anlayışının onun demokrasi anlayışına ters düşmesidir. İşgale karşı direnen Halide Edib'i aykırı isim yapan en önemli olay da hiç kuşku yok ki onun 1915 Ermeni tehcirinde sesini yükseltmiş olmasıdır. İdam cezasına karşı durmuş bu cesur yürekli kadın, kadın-erkek herkesin eşit haklara sahip olduğu ve kadının seçme ve seçilme hakkının olduğu bir ülke özlemini eleştirilerle varsıllaştırdığı Yeni Turan'da yerini alır. "Halide Edib'in Turancılıkla ilişkisi en çok *Yeni Turan* romanıyla bilinir" (Adak, 2009: 120). Yazar Türk insanını kendi öz portresiyle yüzleştirdiği ve Türkiye'nin belgeselini sunduğu için önemli ve ayrıcalıklıdır (Yüceyılmaz, 2002: 9).

1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu çıkar. Buna göre muhalifler ya sessiz kalacaklardır ya da gitmek zorunda kalacaklardır. Rauf Bey, Halide Edib ve Adnan Bey gidenler arasındadırlar. 1925 yılından 1940 yılına kadar Halide Edib Anadolu topraklarında gerekli saygınlığı bir türlü göremez. Muhalif olduğu için Türkiye'den ayrılmak zorunda kalan Halide ve eşi Dr. Adnan, İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olduğunda yurda dönebilirler. Yurda döndüğünde, kendisine İngiliz Filolojisi'ni kurması önerilir. Üniversite kanunu öğretim üyelerinin konuşması önünde bir engel oluşturduğundan yaşamının bu döneminde üstlendiği bu görevle Halide Edib yeniden susturulmuş olur.

Her şeye karşı çıkan kişiliğiyle Halide Edib Mustafa Kemal karşısında sergilediği tutum ve sözleriyle alışılmış ilişki koşullarına ve geleneksel yapıya ters düşer. Liderin söylediklerine karşı koyabilen erkek egemen bir ortamda karşıt tavırlı bir kadın olan Halide Edib, Mustafa Kemal'in emirlerine boyun eğmeyerek kendini uzun yıllar sürecek olan bir yalnızlığın içine atmış olur. "Sürgünün kendisi olduğu kadar metaforu da Halide Edib'in otobiyografik anlatısını ve benlik kurgusunu güdülemiştir" (Durakbaşı, 2000: 153). Mustafa Kemal'e küsüp cepheden ölüm haberlerinin geldiği günlerde karargâhtan ayrılması yaşamında bir kırılma noktası olur. Mustafa Kemal, "Ben komutansam sen de emirlerime uyacaksın" der. Ancak kural dışı yaşama tutkulu bu kadın, bu kuralı çiğneyerek karşı çıkar. Çocuklarını arkada bırakmış, ölüm tehlikesini göze almış ve cephede üniformayla dolaşmış olsa da kendisini çok fazla asker gibi görememiş ya da duyumsayamamış olduğundan kurallarına da uy(a)mamıştır. Falih Rıfkı "Halide Edib'in Atatürk'le ihtilafı fikir ihtilafı değildir. Halide Edib'le Atatürk ihtilafı bir kadın ve bir erkek ihtilafından başka bir şey değildir" diye söylemektedir.

Bu cesur kadına savaşın ardından herhangi bir mevki verilmediği gibi çok istediği halde yasal açıdan olanak olmadığından ne meclise girmesine izin çıkar ne de Amerikan elçisi olmasına.

Halide Edib bir kadın yazar olarak yaşamında pek çok ilke imza atmıştır. Örneğin, Cumhuriyet döneminde ilk kadın romancı, ilk kadın profesör, ilk kadın mütercim...

Kurtuluş Savaşı mücadelesinde adını duyduğumuz ve çoğumuzun onun adını duyunca öyle hatırladığı Halide Edib bu savaşa katılmış ilk Türk aydın kadınıdır. Bu davaya tam bir sorumluluk duygusuyla kendisini adanmış hatta kendinden vaz geçmiştir. Cumhuriyet'in

sadık kızı Halide Edib, gerek kültürel gerekse siyasal alanda yaptıklarıyla “Türk milliyetçiliğinin, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda yeni bir kimlik kaynağı oluşuna tanık olmuştur” denilmektedir (Durakbaşı, 2000: 142). Onun milliyetçilik görüşleri büyük oranda özgürlük ve Türk geleneksel aile ve toplum yaşamının gerektirdiği tutum ve davranışları sergilemekten beslenir. “Makale ve sohbetlerinde daima ön planda gelen iki aslı konu kesintisiz olarak devam eder. Bu iki aslı fikir: 1. Terbiye, 2. Hürriyet ve ona bağlı olarak demokrasidir” (Enginün, 2007: 365). İzmir’e ilk girenlerden biri olan Edib, milli şahlanışın önde gelen isimlerden biri olmuştur. Hatta nefer olmakla da kalmamış, askerlikte başçavuşluğa kadar yükseltilmiştir. Yaşamöyküsündeki sıraya göre gidildiğinde, Halide Edib’in İngiliz yazınının ilk kadın profesörü olduğunu da eklememiz gerekir. Halide’ye karşı kadir bilir bir tutum sergileyen İsmet İnönü onu İngiliz Filolojisi’nin başına getirtir. Demokrasi yanlısı tavırlarını her zaman açıkca sergileyen Halide Edib tek partili hayatı asla benimsemez, uzlaşamaz. Uluslararası bir entelektüel olan Halide Edib, çok yönlü hayatıyla *The Turkish Ordeal* adını verdiği anı kitabıyla *Nutuk*’tan sonra anılarını yazan ilk isim olur.

1 Temmuz 1804’de Paris’te doğan George Sand’ın gerçek ismi Amantine-Aurore-Lucile Dupin’dır (2). Ancak, yazınsal yaşamında ne bu ismi ne de eşi François Dudevant’ın ismini kullanmıştır. Bunların yerine kendisini daha iyi hissettiğini söylediği George Sand adını kullanmıştır (Sand, 1971: 13).

Aurore henüz çok küçükken babası Maurice Dupin Nohant yakınlarında attan düşerek ölür. Aurore “mutlu bir çocukluk dönemi geçirir; çok sevilen bir çocuktur. Babası tarafından fazlasıyla şımartılır” (Er, 2004: 16). Babasının hayatındaki yokluğunu yaşamı boyunca duyumsar. Aurore, annesinin üzerindeki vasilik haklarından vazgeçmesi üzerine dört yaşındayken Nohant’ta oturan babaannesinin yanına gönderilir. Belirmekte yarar vardır ki Aurore çocukluk ve ilk gençlik yıllarında dahi özgür bir yüreğe sahiptir, yasaklama ve baskıları hiçe sayan bir kişiliğin izlerini daha o yaşlarda yansıtır. “Daha çocukluğunda özgürlüğüne çok düşkündür, babaannesinin ve annesinin baskılarına kulak asmaz” (Er, 2004: 18).

George Sand sağlam yapılı bir çocuk, hatları düzgün bir genç kız olmasına karşın her zaman kendisini saklamayı yeğler. Gerçekte ne çirkin ne de güzel olan bu kadın, kimsenin gözüne batmayacak bir yaşamın peşinde olmuştur hep.

Üç yıl süren manastır günlerinde babaannesi ve annesi arasında kalır çünkü her ikisinin de kendisini anlamadıklarından yakındır. Manastırdaki günlerini hapisane gibi değerlendiren Aurore, yine de buranın kendisini güldürdüğünü söyler. Manastırdaki bu hapis hayatına benzer günleri içindeki özgürlük ateşini iyiden iyiye kamçılar. Manastırda geçirdiği üç yılın sonunda rahibe olmaya karar verir. Bunun üzerine babaannesi onu bu katı kuralların çevrelediği ortamdan alır. Nohant’da daha özgür ve bağımsız yaşam ona kollarını açar. Avcılıkta kendisine eşlik ettiği eğitmeni Dechartes, ona erkek kıyafetleri giymesini önerir. Bu günlerden sonra eteklikten daha rahat bulduğu pantolonu fırsat bulduğu durumlarda giymeye başlar. Annesinin, bir zamanlar babasının kendisini parasızlık yüzünden erkek kılığıyla gezdirmek istediğini söylediğini hatırlaması Aurore’un zihnine o dönem çok moda olan kılık değiştirme fikrini sokar ve erkek gibi giyinme isteğine yol açar. Kendi deyimiyle “bu kılıkta, üniversiteli bir delikanlıya” benzer (Er, 2004: 17). Kalın kurşuni çuhadan bir redingot ve pantolon, demir ökçeli çizme, çapka ve kravatla tam da onun istediği gibi hiç dikkat çekmez. İsteddiği gibi özgür olur. Çok sıradan bir kılıkla dolaşması dikkat çekmeyen güzelliğiyle bütünleşerek ona sonsuz güven ve rahatlık sağlar. Bu kıyafetle elde ettiği özgürlük ona Paris sokaklarında ve kafelerinde rahatlıkla dolaşma sertbestliği getirir.

Babaannesinin ölümü üzerine 1822’de henüz onyediy yaşındayken Baron Dudevant ile evlenir. Maurice ve Solange adında iki çocuğu olur. Bu evlilik onu sebebini açıklayamadığı bir karamsarlığa iter. Tıpkı Halide gibi o da yazı yazarak oyalanmaya başlar. Hatta bu yazıların içlerinde hiç yayımlanmayan romanları da vardır. Zamanla, evlilikte kadın

haklarının nasıl sömürüldüğünü anlar. “Bir gün, eşinin masasında, “içinde en kötü bedduaların bulunduğu bir tomar” kâğıt bulur. Eşinin sözde vasiyetini oluşturan bu kâğıtlar, onu derinden yaralar, artık evliliğin sona ermesi gerektiğine inanır. Eşinin ileri sürdüğü koşulları kabul ederek ondan uzaklaşır” (Er, 2004: 16). Bundan böyle, gönlünün arzularının önüne geçmeye, alinyazısını kösteklememeye kararlıdır.

Dokuz yıllık evliliğinin ardından yaşadığı taşra hayatından Paris’te yeni bir yaşama yelken açar. Onu Paris’e çeken bağımsızlığını ve yaşamını kazanma isteğidir. 1831 yılında henüz 20 yaşındayken tanıştığı genç bir yazar olan Jules Sandeau, onu yazın yaşamıyla tanıştıran kişi olmuştur. Jules Sandeau ona “Sande” takma soyadını verecek isimdir de aynı zamanda. Ancak daha sonra Jules Sandeau isminin kullanılmasını istememesi üzerine Aurore Berryli ile eşanlımlı görünen George adını bulur (Sand, 1971: 138-140). Paris’teki yazımsal çevreye sokulmasında en büyük katkı Figaro’nun müdürü olan Henri de Latouche’dan gelir.

2. YAZIN DÜNYASINDA HALİDE EDİB VE GEORGE SAND GERÇEĞİ

Hakkındaki yaşamöyküsel çalışmaların ya yetersiz ya da eksik yapılmış olmasından dolayı Halide Edib’in özellikle kamusal bağlamda yanlış anlaşılmiş ve/veya anlatılmış biri olduğu yargısını taşımaktayız. Çünkü yazarın ulusal mücadeleden siyasi yaşama ve oradan da akademik ve yazarlık yaşamına dair bilinenlerin oldukça kısıtlı oluşu belki de saklı kalan bu farklı yaşamdan izlerin üstünün kapatılmış olmasından kaynaklıdır. Aslında Çalışlar’ın uzun soluklu roman tadındaki yaşamöyküsel incelemesini okurken bu yargıya sahip olunabiliyor. Örneğin, Halide Edib’in Mustafa Kemal’le çatışması daha doğrusu siyasi tartışması özünde Atatürk’e karşı değil onun otoritesini kullanma biçimine karşı bir başkaldırıdır. Çünkü asker ve lider olarak onu çok başarılı bulduğunu açıkça onaylayıp, itiraf eder. On dört yıl sürgün yaşamında bir türlü olaylara askerî bir mantıkla yakla(a)mamıştır.

Gerek Türk yazınına kazandırdığı yapıtları, gerek İstanbul işgal edildiğinde alanlardaki mitinglerdeki konuşmaları, gerekse cephede bulunuşu ve ilk kadın onbaşı rütbesini almasıyla Halide Edib Adıvar Türk toplumu ve yazın yaşamında öne çıkan önemli bir isimdir. “1922’de bir İtalyan gazetecinin Halide Edib’in odasını tüfekler, tabancalar, hançerler ve kılıçlarla bezenmiş şekilde tasvir etmesi, ardından propaganda yapmak için at sırtında gelen bir kadın resmi çizmesi, Halide Edib’in Kurtuluş Savaşı’ı (1919–1922) sırasında asker ve “propagandacı” olarak tasvirini oluşturmuştur bile” (Adak, 2009: 101–102). Halide Edib’in neredeyse tümüyle erkeklerden oluşan bir toplumda bulunması ve etkin şekilde sesini duyurması, sosyal ve siyasi yaşamdaki konumunu belirleyen en önemli etken olmuştur. “Erkekler dünyasında yer almak, bir kadın olarak erkeklerin arasında bulunmak kişiliğinde de bir bölünmeye yol açar. Bir yandan hiçbir şeyden yılmayan güçlü, çalışkan bir insan, bir yandan da çekingen, hassas, tedirgin bir kadındır” (Aksoy, 2009: 95).

Halide Edib: dil bilen, akademisyen, özgürlükçü, feminist ve edebiyatçı olma niteliklerinin tümünü bünyesinde barındıran çok güçlü bir portredir. Görüldüğü gibi onu ayrıcalıklı kılan tek bir alanda yaptıkları değildir. Yazar, Milli Mücadele yılları ve o yıllarda yaşadıklarını öncelikle romanlarına öykülerine, anı ve tiyatro türlerine aktarmıştır. “Halide Edib, hem yaşam öyküsünün ana kahramanı olarak kendini anlatırken, hem de başka kadınların hayatlarını ve ulusal bağımsızlık mücadelesinden dışlanmalarını gözler önüne sererken, yazarlık potansiyelini tam olarak kullanır” (Durakbaşı, 2000: 186). Bunun dışında anılarını da büyük bir özenle kalem almıştır. “Halide Edib’in anıları yalnızca kendi bireysel kimliğini, aydın ve yazar kimliğini Türk milletinin uyanışına, doğuşuna paralel olarak algılayan öncü bir Türk kadının hikâyesi olduğu için değil, 1908’den 1922’ye kadar, Türkiye’de çok önemli politik, toplumsal değişme ve reformların gerçekleştiği bir dönemin tarihine ilişkin tarih yazımını örnekleyen metinler olduğu için de önemlidir” (Durakbaşı, 2000: 161). Bu türler dışında gazete ve dergilerde yayımlanan makaleleri ve yazımsal yaşamının önemli bir bölümünü oluşturan çeviri, inceleme ve araştırmalarıyla da Türk yazın

yaşamına büyük katkılarda bulunmuştur. “Onun, çok önemli bir romancı oluşunun başında sayısı kırkı geçmiş eserlerinin kabarcıklığı yanı sıra, yazdığı dönemin de en az eserleri kadar renkli, çalkantılı, savaşlar ve uzlaşmalar arasında geçirilmiş bir tarih dönemi olması da yatmaktadır hiç kuşkusuz” (Yüceyılmaz, 2002: 8-9). Onun hakkında “1919-1922 arasında Mustafa Kemal’in komutasındaki milli ordunun savaş muhabirliğinin yanında gazetecilik ve editörlük de yapmıştı” denilmektedir (Adak, 2009: 102). Halide Edib’in romanlara taş çıkartan yaşamı, görüşleri, düşünceleri, yaptıkları ve yazdıkları cesur, savaşçı, uzlaşmaz bir muhalif kimliği kaleminin gücünü açık seçik ortaya koymaktadır. Hele de tüm bunların 1900’lı yılların başlarında olduğu düşünüldüğünde... Gerçi o kendi çağının çok ilerisinde bir kadın olmuştur.

Türk yazını ve toplumunda bir kadın olarak ilkleri yaşayan ve yaşatan Halide Edib, yazın yaşamına Tanin gazetesinde yayımladığı öykülerle başlamıştır. Yazınsal kariyerine ağırlıkla kadın psikolojisi üzerinde verdiği yapıtlarla başlamış, ardından Millî Mücadeleyi konu alan yapıtlara yönelmiştir. Yazınsal üretim sürecinde toplumsal sorunlarına eğilmesi olgunluk eserlerini verdiği Cumhuriyet’ten sonraki döneme denk gelir. “Halide Edib Cumhuriyet’in isyankâr kızı olarak görülebilir” (Durakbaşı, 2000: 142) denilmektedir.

Halide Edib yazın yaşamına ilk adım attığı dönemlerde kişisel duyguların ağırlıkla yer aldığı ve kadın psikolojisini işleyen aşk, sevgi ve tutku romanları yazmıştır. “Babası ve ilk kocası onu okumaya, düşünmeye yazmaya teşvik ederek toplum hayatına girmesine önayak olmuşlar, ama aynı iki erkek çokeşlilik kurumunu sürdürerek ataerki ilişkileri özel hayatlarında devam ettirmişlerdir” (Aksoy, 2009: 89). Evliliğinden önce amatörce beslediği yazma tutkusu ilk eşi tarafından kısmen desteklenmişse de esas olarak “ilk eşinden ayrılarak meslek ve eylem kadını olduğu 1910–17 yılları” (Kurdakul, 2002: 80) onun yazınsal üretimi açısından oldukça önemli yıllar olmuştur. Halide Edib, “Adnan Adıvar’la paylaştığı yaşamında, entelektüel kimliği için bağımsız bir alanı her zaman istediğini ve kolladığını gösteriyor” denilmektedir (Durakbaşı, 2000: 171).

Yapıtları değerlendirildiğinde, mutlaka bir kadın kahramana yer verdiği ve onların savunucusu olduğu görülmektedir. Bu yolla kadın psikolojisi ve aşk konularına ulusal konuları da eklediğini söyleyebiliriz. Halide Edib bastırılmış duygularını eserlerinde su üstüne çıkarırken her seferinde de yaşadığı çöküntülerin üstesinden yazarak gelir. “Kocalarıyla ruhsal ve cinsel uyumsuzluk içinde oldukları halde yaşamlarını sürdüren eşler (İsterik), üvey analar (Analık Duyguları), değişik yaş evrelerindeki aşkların etkisinde kalan huzursuz kadınlar öykülerin başlıca kişileri olarak görünür” (Kurdakul, 2002: 79-80). Kahramanların tüm psikolojik incelikleriyle canlandırılmasında son derece başarılı olan Halide Edib, daha çok kadın karakterler seçer. “Etrafındaki erkekleri şiddetle ve hızla tesirleri altına alan bu kadın kahramanların, normal olmaktan ziyade, normal-üstü bir yapıda olduklarını söylemek gerekir. Yazar, onların bu normal-üstü şahsiyetlerini daha kuvvetle belirtebilmek için, yanı başlarına normal vasıfta kadınlar yerleştirmeyi ve okuyucuya -sık sık karşılaştırmalar yaptırarak- esas kahramanları lehine sonuçlar çıkarttırmayı da ihmal etmez” (Akyüz, 1990: 181).

Yazınsal alanda biçimini değiştirdiği Kurtuluş Savaşı yıllarında ağırlıkla toplumsal konulara yönelerek vatan sevgisinin yoğunlukla duyumsandığı yapıtlar yazmaya başlamıştır. Yazınsal kariyeri düşünüldüğünde, Edib’in Doğu-Batı sentezini başarıyla yapıtlarına taşıdığı görülmektedir. Yapıtlarında özellikle de ilk romanlarında İngiliz yazınının etkilerinin duyumsanmasının nedeni İngilizce yazmış olmasındandır. Yapıtlarında anlattıklarının düş ürünü değil, yaşadıkları olduğu da böyle değerlendirildiğinde açıkça görülür. “Anılarımı iki kitap halinde İngilizce olarak yayımlamıştır. Birinci cildi (Memoirs of Halide Edib) 1926’da, ikinci cildini (The Turkish Ordeal) 1928’de bastırmıştır” (Aksoy, 2009: 84).

Yazınsal yaşamı boyunca romanlarındaki kadın kahramanlar kimi zaman açık kimi zaman da sezdirimsel olarak erkeklerle eşitlik kavgası içinde olmuşlardır. Örneğin, Seviye Talip toplum kurallarını hiçe sayarak sevdiği adamla nikâhsız yaşamış, Handan hiç bir

çekince duymadan cinselliğini okurla paylaşmıştır. Ancak Halide Edib, var olan toplum kurallarına aykırı bir yaşam süren Handan'ı romanın sonunda öldürmek zorunda kalmıştır. Ardından Türk Ocağı döneminde milliyetçi ideolojiye bürünen Halide Edib, ideolojide ve eylemde ülke yönetmeye kalkışan milliyetçi kadın kahramanı Kaya'yı yaratmıştır. Ancak onun sonu da tıpkı Handan gibi olmuştur. *Handan* da *Seviye Talip* gibi kadının modernleşmesi görüşlerine yer verir. "Romanlarındaki kadın kişileri geleneklerle birlikte yasalara da başkaldırarak yüzyılların biriktirdiği bir hıncı yaşar gibidirler" (Kurdakul, 2002: 80). Ancak şunu da açıkça belirtmekte yarar vardır ki, bu romanlarını onun özel yaşamıyla ilişkilendirme çabası çok da usa yakın değildir. Yapıtları ve hatta anıları çok titizlikle incelendiğinde, yapıtları ve yazdıklarının benzerlikler taşıdığı düşüncesinin aksine Halide Edib'in yapıtlarında özel yaşamından doğrudan söz etmediği rahatlıkla görülecektir.

Yazarın diğer iki yapıtı *Kalb Ağrısı* ve *Türk'ün Ateşle İmtihanı* birlikte okunduğunda, ortak kimi özyaşamöyküsel özellikler hemen göze çarpmaktadır. "Halide Edib'in anıları, olayların içinde yer almış bir kişinin dışarıdan, sürgünden bakışını yansıtır" (Durakbaşı, 2000: 33). Kendi yaşamının izlerini taşıyan romanları bir kadının anılarından bir yazar yaratmasında önemli işlev üstlenmişlerdir. "Halide Edib'in otobiyografisi özel alandan kamusal alana çıkan bir kadının da hayat hikâyesidir" (Aksoy, 2009: 93).

XIX. yüzyıl Fransa'sının kült yazarlarından olan George Sand, Fransa'da, değişim ve reformun yaşandığı bir çağa damgasını vuran önemli bir yazardır. Yazın yaşamında devrimci ve gerici düşünce arasındaki çatışmada ortaya çıkan bir radikal, bir devrimci ve en önemlisi de bir kadın yazar George Sand... Kızlık soyadı Amantine Lucile Aurore Dupin olan yazar, aristokrat bir baba ve alt sınıf olarak değerlendirilen bir anneden doğmuştur. Her zaman köklerini baba tarafından aristokrasiye anne tarafındansa halka bağlı duyumsamıştır. İki aşırı uçun birleşimi onun kişiliğinde simgesel bir ortak anlam taşır.

Paris'te manastır yaşamından sonra, kırsal yaşama dönen sıradışı bir yaşam süren bu kadın belki de ilk başkaldırısını erkek giysileri giyerek göstermiştir. Erkek kıyafetlerinin kendisine sosyal yaşamda rahatlık sağlamanın ardından aynı şeyi yazın dünyasında da sürdürmeyi ister. "Böylece eril mi dişil mi sorunsalı bir kez daha gündeme gelir. Yazın dünyasına girebilmek için bir kez daha kılık değiştirmeyi benimser. Artık George Sand olarak imza atacaktır" (Bkz. Reid, 2004).

George Sand, yazınsal kariyeri söz konusu edildiğinde çoğunlukla ilginç yaşamının yarattığı çağrışımlarla anılır. "George Sand denilince akla yapıtlarından önce yazarın çalkantılı yaşamı gelir. Oysa yazar bu önyargıyı kırmak için çok uğraşmış ve sonunda özyaşamöyküsünü yazma riskini almaya karar vermiştir. 1847 yılında kaleme almaya başladığı ve 1854-55 yıllarında tamamlayıp yayımlattığı *Histoire de ma vie*, Sand'ın kurmacanın maskesi olmaksızın okuruyla yüzleştiği ve dayanışma içersine girdiği bir varolma biçimidir" (Zanone, 2005: 41).

1831 yılında evlendiği Baron Dudevant'dan boşandıktan sonra Paris'e iki çocuğu ile birlikte gider ve yazın yaşamına da adımını böylece atmış olur. Yazınsal yaşamına coşumcu romanlarla adım atar, ardından sosyal reform içeren yapıtlara yönelir. Sandeau, Musset, Chopin ve diğerleri ile yaşadığı açık ve kötü şöhretli aşkları ise yaşamının bir parçası olur.

Fransız yazını XX. yüzyıla gelinceğe dek yazarlık yapan ve yapıtlarını yayımlatan kadınlara karşı tuhaf bakmaktadır. Bu yüzyılda Fransız yazını özellikle de kadın yazarlar açısından oldukça büyük değişim ve gelişimlerin çağı olmuştur. "George Sand, XVIII. yüzyılda yaşamış büyük kadın yazarlardan farklı bir çizgiye sahiptir; çünkü Sand'ın öyküsü, kendi gücü dışında hiçbir gücün arkasına sığınmadan tek başına erkek egemen bir toplumda yaşam mücadelesi veren cesur bir kadının öyküsüdür. Bununla birlikte, yaşadığı zorlukları yapıtlarına yansıtmaktan kaçınmış ve romanlarında yaşamöyküsünün izlerini aramış olan eleştirmenler büyük bir yanılğıya düşmekten kurtulamamışlardır. Duyarlı bir yazar olarak, toplumun aksayan taraflarını gözlemlemiş, ancak bir kadın olarak özellikle kadın hakları için

mücadele vermiştir” (Didier, 2004: 10). Aralarında Colette, Marguerite Duras, Marguerite Yourcenar, Nathalie Sarraute gibi yazarların bulunduğu isimler ulusal ve uluslararası anlamda üne kavuşmuş önemli kadın yazarlardır. Yirminci yüzyıla gelinceye dek kadın yazarların sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Bunlar arasında XVII. yüzyılda klasik edebiyat dönemi yazarı Mme de Sévigné ve Mme de La Fayette, XIX. Yüzyılda coşumcu dönemde Mme de Staël ve George Sand ilk akla gelen isimler arasında yer alırlar. Bu kadın yazarların yazın yaşamına atılmış olmaları yazgılarının benzerliğinden kaynaklanır. Örneğin, Mme de Sévigné, kızıyla yazıştığı mektupların ölümünden sonra yayımlanmasıyla, *La Princesse de Clèves*'in yazarı olarak bilinen Mme de La Fayette ise yazar dostu La Rochefoucauld'un yardımıyla yayımlattığı yapıtıyla ünlenir. Klasik kuralları hiçe sayarak kendilerine özgü duygulanım ve imgeleme yazdıkları için ikincil derecede kalmışlar ve dönemin erkek yazarlarından ayrı tutulmuşlardır. Doğal olarak, iyi bir eğitim almamış, Latince ve Yunanca bilmeyen bu yazarlar dönemin ölçütlerinde yapıtlar sergileyememişlerdir.

Klasik dönemde romana yöneltilen en büyük eleştiri sağduyudan yoksun, kontrolsüz bir imgelemden doğan ve yazılması için kuralları olmayan bir tür oluşudur. Sağduyudan yoksun, düşü, duygulu, geveze ve düzensiz bu tür, kadınların kendilerini anlatabilecekleri tek alan olarak kalır. Bu yüzyılda kadınlara belli sınırlar ve belli kurullarla açılan yazın dünyasının kapıları XVIII. yüzyılda sansür eğilimiyle daha da kapanır. 1738'de Fransa'da uygulanan resmi yasaklama, romanı baskın sosyal düzene uymaya ve olumlu ahlakî değerleri yüceltmeye itmiştir. Bu yüzyılda roman kadın yazarlara ayrılan tek türdür. Çünkü roman okurunun kadın okurlardan oluştuğu düşüncesi baskındır. Bu dönem yazar yapıtları toplumda var olan kadın algısıyla da doğru orantılı gelişim gösterir. Bu algı kadının anne ve eş görevleri, erdemli bir insan olarak evlilikte sadakatli davranması ile özetlenebilir. Roman tıpkı yaşamdaki gibi kadını ve kadın dünyasını okura yansıtmalıdır. Örneğin, evli bir kadın kocası dışında bir başkasına duygusal yönelimde bulunursa, yapmış olduğu hataları düzelter evlilik sorumluluğunu alıp, ona sadık kalmasını bilmelidir. İşte sözü edilen bu dolantı düzeneğini tamamladığından olsa gerek Mme de La Fayette'in *La Princesse de Clèves* isimli romanı diğer romancı kadınların öykünmeleri için örnek olmuştur. Bu dönem romanında kadın ve evlilik ve/veya evlilik yaşamı kadınlarca yazılan romanların en gözde dolantısı olmuştur. Bu bağlamda gelişen dolantı melankoli ve duygularla bezenmiş bir çekicilikle okurla buluşur. Böylesi popüler roman örnekleri veren isimler arasında Mme Riccoboni, Mme de Genlis başta gelir (3).

Yazdıkları tarihin izlerini taşıyan bu romanların üzerlerine çöken baskın kuralları XIX. yüzyılda bozan iki kadın yazar Mme de Staël ve George Sand'tır. Hele George Sand yazın dünyasına bir meteor gibi düştüğünde, ardından hakkında söylenmiş tüm sözleri de sürükler. “Başarısı en baştan beri skandalla çevrilmiştir” (Didier, 2004: 7).

George Sand 1830'dan 1870'li yıllara kadar pek çok yazınsal türde yapıt vermiştir. Bunlar içinde mektuplarının özel ve ayrı bir yeri vardır. “George Sand'ın yazışmaları, yaptıkları ve ilişkileri hakkında bize bilgiler veren birer belge olmaktan fazlasıdır; yazışılanlara, içinde bulunduğu duruma göre, göz kamaştırıcı bir çeşitlilik sergileyen gerçek anlamda birer sanat yapıtı oluşturmaktadır bu mektuplar. Aynı zamanda yapıtın laboratuvarıdır: Mektup, roman ve tiyatro arasında bitmez tükenmez bir gidiş geliş söz konusudur. Denebilir ki yazışmalar, niceliğinden de öte niteliği bakımından, Georges Sand'ın en büyük yaratımıdır” (Didier, 2004: 28-29). Yazar için mektuplar iletişimsel amaçlarının ötesine geçmişlerdir. “George Sand için mektup ister dost, ister âşık, isterse çocuk olsun ötekiyle iletişim kurmanın ayrıcalıklı aracı olmuştur; bize göre ise mektup her durumda bu iletişimin temel tanığı olmayı sürdürmektedir” (Didier, 2004: 28). Özyaşamöyküsünden, yolculuk anlatılarına, mektuplara ve hatta tiyatroya değin uzanan geniş bir yelpazede eser vermiş olan George Sand Fransız yazınında soyadı kabul ettirmeyi başarabilen ilk kadın yazardır. İçlerinde kır romanları, aşk ve töre dolantıları üzerine kurulu romanlar, savlı

romanlar, özyaşamöyküsel yapıtlar, denemeler ve mektuplardan oluşan yapıtlarıyla yüzyılın bir yansımasını da vermiştir. “Georges Sand romanlarını yazarken bir tür tarihçilik yapmaktadır. Büyük oranda belge toplamaktadır.” (Didier, 2004: 44). Bu dönem kadın yazarları değindiğimiz gibi Madame (Bayan) nitelemesiyle anlatılmışlardır. Bu adlandırma şu anlama gelmektedir: Eşe bağlı olmayı imleyen bir soyada gönderme yapmak. Yazın yaşamında yalnızca kadınlar ‘Madame’ adlandırılmasıyla anılırlar. Aynı şey erkek yazın adamları için söz konusu edilmez. George Sand, yazın geleneğinde var olagelen bu kuralı, bu isimlendirmeyi ilk reddeden kadındır. “Ya bir maske taşıma zevki veya gerekliliğinden ya da o zamanlar bir kadın yazara göre erkek yazara daha fazla değer verildiğinden olacak kendine takma ad olarak bir erkek adı seçmiştir” (Didier, 2005: 10). Bu eril takma isim George Sand’dan yeni bir kişi yaratır. “Bir takma ad alınması genellikle ailenin ve onun aracılığıyla kendisini dayatan her şeyin açık sayılabilecek kabulüne bağlıdır” (Reid, 2003: 49).

Sand’ın aksine yazın yaşamında takma isimler kullanan diğer kadın yazarlardan ne Colette ne de Duras roman yazarken kullandıkları takma isimleri çocuklarının kullanmaları yönünde telkinde buldukları izlenimi vermemektedir.

George Sand’ın romanları kadın, toplumsal ve kır olmak üzere üç temel izlek etrafında toplanır. Yapıtlarında “XIX. yüzyılın çoğu romancıları gibi, aile yapısından akla gelebilecek her çeşit dolantıyı oluşturabilecek bir çerçeve yapar” (Reid, 2003: 144). Kadın ve aile onun yapıtlarında baskın olarak yer alır. Ancak Sand daha çok kadının bu sosyal kurum içindeki konumunu ve yapabileceklerini sorgular. “Bir kadın kadınlığa ilişkin ataerkil ve duygusal söylemi ve beklentileri içselleştirdiğinde kadınlarda yol açılan hasarların mantıksızlığını temsil etmek üzere çocuk kadın tipini kullanmaktadır”(Massardier-Kenney, 2004: 42).

Kırk yılı aşan bir zaman diliminde sayısız eserler vermiş olan George Sand’ın da diğer tüm yazar ve sanatçılar gibi yazın hayatında farklı yönelimleri olmuştur. 1830’lu yıllarda kadın ve evlilik üzerine yoğunlaşan konuları 1840’lı yıllarda sosyalist ya da toplum romanlarına, 1850 ve 1860’lı yıllarda ise bölgesel kökenli aile romanlarına yönelmiştir.

1832’de yirmi sekiz yaşındayken ilk romanını yayımladığından başlayarak yapıtları, yaşamı, olaylar ve davranışları da değişir. Erkek giysileriyle dolaşması, eşinden boşanması yazar Alfred de Musset ve besteci Chopin gibi ünlü sanatçılarla aşk ilişkileri George Sand’ı yalnızca kendi ülkesinde değil, tüm Avrupa’da bir efsaneye dönüştürür. Bu ün onu, bağlarından kurtulan bir kadın, kendisinden başkasına hesap vermeyen biri yapar. Yaşamını başkalarına kabul ettiren ve kendi kurallarına uymaya iten bu kadın yazar çağının bir çeşit kadın kahramanını yaratır. Ancak belirtmekte yarar vardır ki “Romanlarındaki kadın kahramanlar aynı dönem yazarlarınkinden çok farklıdır. Kadın kahramanların neredeyse tümü ilişkilerini evlilikle sonlandırır ve varlıklarının temel koşulu annelik görevine yönelirler” (Reid, 2003: 170).

Kolay ve hızlı yazması Sand’ı bu işi meslek edinme arzusuna iter. Böylece, XIX. yüzyılda bir kadın olarak yazını meslek edinen ilk yazar olur. Para sıkıntısı çektiği dönemlerde beş ayda üç roman yazdığı olur. “Romanlardaki başkişiler, kendisi gibi, tutkulu serüvenler yaşarlar” (Er, 2004: 17). Eserlerinin bazıları çeşitli skandallara sebep olur. Musset ile yaşadıkları aşkı konu edinen *Elle et Lui* gibi *La Daniella* papazlığa aykırı bulunur.

Paris’te yaşamını sürdürdüğü yıllarda Flaubert’le tanışır. Onunla daha sonra yayımlanacak olan mektuplaşmaları olur. Yazın dünyasına girdiği yıllarda yapıtlarında coşumculuğun etkileri ağırlıkla duyumsanır. George Sand yazın yaşamına geleneksel kuralların dayattığı çevrende yazdığı *Indiana*, *Valentine* ou *Jacques* gibi romanları ile girer. George Sand’ın ilk romanı olan *Indiana*, XIX. yüzyıl Fransız toplumundaki kadının yerini ve kadın haklarıyla ilgili temel düşüncelerini de doğrudan aktardığı ve eleştirdiği yapıttır. “Fakat şurası bir gerçektir ki, kadının köleliği Indiana’nın tek konusu değilse de, başlıca konularından biridir” (Sand,1984: 26). Bu yapıtların en önemli ortak noktaları evliliği konu edinmeleridir. Aurore’un 1832 yılında Sand soyadını kullanarak yazdığı *Indiana* yazın

çevrelerinde büyük yankı uyandırır. Sand, daha sonraki yıllarda toplumsal kaygılara ve kırsal görünümlerin doğallığına yönelir.

Yapıtlarında ele aldığı kadın kahramanları kötü evlilik yapmış, kaba, duyarsız ya da oldukça yaşlı kocaları olan karakterlerdir. “Duygunun cinsel sanallığını imleyerek aşk ilanı, gerçekten de ilişkiyi noktalama riskiyle karşı karşıyadır” (Berger, 2004: 55-56). George Sand’ın yazın dünyasına girdiği dönemlerdeki yapıtlarında var olan bu kadın tipleri daha sonraları evlilik sadakati ve rollerinin cinsiyetlere göre uyumsuzluğunun ayırdına varmaya başlarlar ve yazgıları üzerinde düşünmeye veya bu yazgıya baş kaldırmaya kadar giderler. “Sand daha sonraki romanlarında “özgür aşkı” savunacak ve “sevgisiz evliliği yıkmak için” savaşıacaktır” (Er, 2004: 16).

Sosyal yaşamın ahlak değerleri üzerine kurulu kurgu, George Sand’da düşüncenin ve değerlerin kaleme alınması yönünde gelişmiştir. Ancak “Sand’ın konumu devrimci değildir. Köktenciligi, tuhaflığı özel bir deneyime dayanan tikel bir durumun sonucudur; fakat bir yandan da zamanın izlerini taşımaktadır. Ne kadar bağımsız olunursa olunsun, yüzyıl, farklı düzeylerde, kendi ölçütlerini, düşünce ve davranış sınırlarını dayatmaktadır” (Reid, 2003: 114). Sand’ın yazınsal yaşamında yılda bir ya da iki romanla düzenli bir zaman aralığına yayılan yaratım süreci, romanlarına belli hedefleri de yansıtmayı üstlendirmiştir. Bu yüzden acı çeken insanlar, yanlış evlilik yapmış kadınlar, işçiler ve köylüler onun yapıtlarında ağırlıkla yer alan karakterlerdir. Gerçi toplumsal düzenin işleyişi ve haksızlıkların önüne geçilmesi gereğini dile getiren ilk yazar o değildir. Victor Hugo ve Lamartine gibi yazarlar da bu sorumluluğun bilinciyle yazınsal üretimlerini sürdürmüşlerdir. Bu noktada George Sand hem kadın olması hem de roman yazarı olmasıyla dikkate değerdir. Romanı küçümseyen bir tür olmaktan kurtaran önemli isimlerin başında o gelir dersek yanlış söylemiş olmayız. Kadın ve roman: söz söylemeye layık görülmemen bu iki kavram güçlerini birleştirerek en etkili yıkımı George Sand’la gerçekleştirmişlerdir.

3. FEMİNİZM Mİ EŞİTLİK Mİ?

Türkiye’de kadın cinsi için Wollstonecraft’ın *Vindication*’ı gibi yazılmış bir yapıt ya da feminist manifesto yoktur. Türkiye’de kadın sorunlarından ancak Türk-Müslüman kültür ortamının ağır bastığı XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl başlarında söz edilmeye başlandığı bilinmektedir. Kadınlar cinsel kimlikleriyle değil, toplumsal kimlikleriyle ön plana çıkmayı temel hedef olarak görmeye başlamışlardır.

Ele aldığımız iki kadın yazarın feminizm üzerine görüşleri üzerinde durmadan önce bu kavramın sosyal düzende anlamının sınırlarını çizmek isteriz.

Sosyolojik, politik ve etik alt alanlardan oluşan feminizmin temeli ya da temel endişesi daha çok kadın özgürlüğüne dayanmaktadır. Bu harekete ‘feminisme’ adını veren Charles Fourier’dır (1837). “Feminizm, kadınların, çeşitli toplumsal rol ve işlevlerde hareketliliğini savunur” (Durakbaşı, 2000: 53). Bir başka alıntıyla bu kavramın anlam alanını açarsak; “Kurulu düzende yerini ve haklarını sorgulayan, bunları iyileştirmeye çalışan kadının girişimleri kural-bozucu, anlamsız ve politik temeli öznel bir başkaldırı olarak yorumlandığı için “feminist” sözcüğü çoğu kez birçok olumsuz değerlendirmeyi de beraberinde getirmiştir. Radikal yaklaşımlarda kadını erkekten üstün kılmaya yönelik girişimlerin erkeği kadından üstün kılan geleneksel ideolojilerden öznellik açısından pek de farklı olmadığı düşünülebilir” görüşüne ulaşabiliriz (Büyükkantarcıoğlu, 2002: 294). Felsefi anlamı irdelendiğinde, sözcüğün kökeni Latince “femina” ve onun Fransızca türevi olan “feminizme”den gelen feminizm için iki farklı insan grubu yani erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkilerin sorgulanmasıdır denilebilir. Kadının, kadını erkekler karşısında aşağı ya da onlara bağımlı, ikincil konumda gören toplumsal yapı, yasa ve geleneklere baş kaldırılmasıdır. Cinsiyet eşitsizliği ve kadın hakları sorunlarına odaklanan feminizm, iki baskın konu çevresinde

gelişebilir. İlki kadın ve erkeğin eşitliği, diğeri ise kadının biyolojik ve duygusal olarak erkeğe üstün olduğu görüşüdür (4).

Tarihsel olarak değerlendirmek gerekirse XVIII. yüzyıla kadar Avrupa toplumlarında üretim çoğunlukla ya ev ortamında ya da çiftliklerde ve atölyelerde yapılmaktadır. Kadın-erkek birlikte üstlenilen işlerde ne yazık ki aynı ücretler söz konusu değildir. Kentler büyümeye başladıkça erkek eve para getirir, kadınsa ona bağımlıdır. XVIII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Marquis de Condorcet gibi özgür düşünürlerin de içinde yer aldığı Aydınlanma döneminde ilk kez Mary Wollstonecraft (1759-1797) 300 sayfalık bir inceleme kaleme alır: *A Vindication Of The Right Of Woman* (1792, Kadın Hakları Savunusu). Aydınlanma düşüncelerinin kadınlar üzerine uyarlandığı bu inceleme modern feminizmin de temeli olmuştur. *A Vincication Of The Right Of Woman*'da (1792) dile getirilen en temel istek kadınlara bağımsız çalışma, eğitim ve hatta yurttaşlık hakkı verilmesidir. "Cinsler arasındaki ayrıma karşı çıkan Victor Hugo, bu konuda şunları söylüyor. Erkeğin bir yasası var, onu kendisi için yaptı. Kadının ise erkeğin yaptığından başka yasası yok. Kadın medeni haklar bakımından çocuk, manevi bakımdansa köle durumundadır. Eğitimini bu alt düzeydeki çifte nitelik etkiliyor. Bir reform zorunlu, o da uygarlık, gerçek ve aydınlık adına yapılacaktır" (Yavuz, 2003: 186).

Osmanlı döneminde XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, kadınlar iyi eğitim alamamışlardır. XIX. ve XX. yüzyıl başlarında Osmanlı'da "kadınlar ancak İstanbul'daki yarı-aristokrat konak ailelerinde büyümüşlerse modernist bir eğitim alabilir ve 'modernist kadınlar' diye anılan kadınların arasında sayılabilir" (Durakbaşı, 2000: 128). Bu tanımlamada yer alan kadınlar da yine "İstanbul kadınları"dır (Durakbaşı, 2000: 131). Bu niteliklerle donatılmış kadınlara mürebbiyelik dışında çalışma alanı bırakılmamıştır.

Kimi erkeğin yapamadığını bir kadın olarak yapmış olan Halide Edib, kendi isteğiyle cepheye gitmiş, savaşmıştır. "(...) ordu içinde, erkeklerin oluşturduğu bir düzen ve hiyerarşi içinde yer almanın getirdiği önemlilik duygusunu, bir yandan da askeri düzenlemenin bir parçası olarak yaşanan macera ve önemsizlik duygusunu yansıtır" (Durakbaşı, 2000: 180). Halide için savaş kadın erkek ayrımının ortadan kalktığı bir boyut anlamı taşır. "Kadınların başkalarıyla eşitlendikleri, önemsizlikleri üzerine düşünebilecekleri bir zamandır savaş zamanı" (Durakbaşı, 2000: 181). Siyasi mücadelesini kadın haklarını savunarak başlatan Halide Edib, toplumsal yaşamda ilk karşı duruşunu kadın erkek eşitliği konusunda sergiler. "Adıvar hem romancı kimliğiyle, hem de Türk modernleşmesindeki rolüyle önem kazanmış bir yazardır. Türk modernleşmesinin belki de en dikkate değer yönü kadını toplum hayatına kazandırma yolunda atılan adımlardır" (Aksoy, 2009: 83). Kadını toplumsal hayatta hak ettiği yere oturtma uğraşı olmasına karşın onun benimsediği kadın eşitliği dönemin toplumsal yaşamında bir başkaldırı niteliği taşımaz. "Halide Edib eski Türk geleneğinde ve islamiyette var olduğuna inandığı bir "aydınlatılmış" anne modeli öne sürer" (Aksoy, 2009: 83). Kadın erkek eşitliği konusunda görüşlerini açıkça gazete sayfalarına dökünce 31 Mart'ta ölümle yüz yüze gelmesi gecikmez. "Türk Ocakları, kadın ve erkeklerin birlikte cemiyet hayatını paylaştıkları ilk toplumsal ortamları sağladı" (Aktaran Durakbaşı, 2000: 133). Ancak bu onu asla yıldırmaz. Erkeklerin çok eşle nikâhlanabildiği bir zamanda Halide Edib kendi yazgısını değiştirerek, üstüne evlenen kocası Salih Zeki'den boşanır. Bunu o dönemde üstelik de kadınların boşanma hakkından yoksun bırakıldığı zamanda yapması ayrıca önemlidir. Salih Zeki'nin kendisini aldatması ve ikinci eş almak istemesi üzerine iki çocuğu olduğu halde ondan boşanır.

Halide Edib'in kadın haklarına dair görüşleri daha çok iyi eş ve iyi anne olma anlamı taşıdığını belirtmiştik. Bu iki kutsal görevin yapılmasını olası kılacak özgürlük dileğini yüksek sesle söylemek isteyen bir aydın, bir yazar her şeyin ötesinde bir kadındır. "Onun büyük san'atının en karakterist tarafı kadın ruhlarının tahlilleridir" (Banarlı, 1971: 1228). Halide Edib, döneminin kadınlarının annelik, özgürlük, eş olarak üstlendikleri rolleri gereği

onlarla benzerlik taşıırken, dobralığı, kendini hep sorgulayan yapısı, kendine güveni ile de onlardan farklı olduğunu açıkça sergilemektedir. “Halide Edib, eski Türklerdeki kadın-erkek eşitliğinden yola çıkan Ziya Gökalp’in kadına yeni toplumda örnek eş-örnek anne rolünü biçen milliyetçi-dayanışmacı görüşünden etkilenmiş ama otobiyografisinde sunduğu kendi kişilik portresinde annelik-eşlik rolünü büsbütün bir kenara bırakmış, erkeklerin kadınlar için öngördüğü reformların çok ötesine geçen bir kadın kimliği çizmiş, Cumhuriyet’in kadın reformunun ufkunu aşmıştır” (Aksoy, 2009: 96).

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Halide Edib’in kadınlar hakkında düşüncelerini öncelikli olarak ‘annelik’, ardından ‘kadınlık’ olarak tanımlamak olasıdır. “Kadın özgürlüğü konusunda Batı’daki feminizmi benimsemekten uzak durmuş, buna karşılık İslam’ın Arap uygulamasının “islah edilmesi” gerektiğine inanmış, eski Türk toplumlarında kadına verilen önemin bu düzenlemede anahtar fikir olacağı görüşünü savunmuştur” (Aksoy, 2009: 83). Halide Edib’in feminizm anlayışı esas olarak kadınların eğitimi konusunda yoğunluk kazanmaktadır. “Kadınları eğitimden alıkoyan, onları sosyal hizmetler ve sosyo-politik etkinliklerden men eden toplumsal pratikleri, toplumsal alan ve mekânlardaki cinsiyet ayrımını eleştirmiştir” (Durakbaşı, 2000: 200). Halide Edib kadınların hakları ve cinsler arasındaki ayrışma konusunda geleneksel sosyal yapıyı ve aile sistemini eleştirir.

Halide Edib’in anılarını ilk önce İngilizce olarak yazmış olması da onun feminizm anlayışı ile ilişkilendirilmektedir. “Bu olgu da onun Türk milliyetinin bağımsızlık mücadelesini dünyaya duyurmak isteyen yazar ve sözcü kadın rolünü ve kimliğini pekiştiriyor. Paradoksal olarak, bu aynı zamanda onun, Yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin erkek kadrolarından da farkını vurguluyor; çünkü dünyaya Türk milleti adına tek başına bir ses ve sözcü kadın olarak sesleniyor” (Durakbaşı, 2000: 175). İngilizce yazmasının ötesinde kendi ülkesinden uzun yıllar uzak oluşunu da Durakbaşı “Halide Edib’in başka diyarlarda, başka insanlara hizmet verme arzusu, ancak kadınca ve feminist bir bakış açısıyla, “bir kadının sınırlarına karşı verdiği savaş” olarak değerlendirmektedir (2000: 246).

Gördüğümüz gibi onun feminizm anlayışı cinsler arası eşitsizlik üzerine kurulu değildir. “Halide Edib, Şark kadınlığının ruhundaki his ve hayal âlemiyle, batı hayat ve cemiyet görünüşünü, fakir dünyasını ve hikâye tekniğini, eserlerinde muvaffakiyetle birleştiren bir roman san’atkârıdır” (Banarlı, 1971: 1225). Osmanlı’da kabul görebilecek bir feminizmi her zaman destekler. “Osmanlı kadınlarının konumunu iyileştirmeye yönelik reform fikirleri, esas olarak, cinslerarası geleneksel işbölümünde kadınların temel rolü olan analık rolünü daha iyi yerine getirebilmeleri hedefine uygun olarak kadınların eğitimi alanında formüle edilmiştir” (Durakbaşı, 2000: 104). Bu değerlendirmeye onun yaşadığı çağın toplumunda kadına karşı var olan görüşleri tümüyle onayladığı da söylenemez. “Gelenğe dayanır ama moderndir. Yeniliklere açıktır, inançlarından taviz vermeksizin” (Yüceyılmaz, 2002: 8). Osmanlı kadın ve erkekleri her iki cinsin “doğası ile uyumlu toplumsal düzen ihtiyacına dayanan bir sosyolojik formülü kullanarak rasyonel gösterip meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Çokeşliliği onaylamayan ilerici yazarlar bile çokeşli evliliğin çeşitli yararları olduğunu öne sürerler” (Durakbaşı, 2000: 105). Bu görüşü ne baba evinde ne de ilk evliliğinde Halide asla kabullenmez. “Halide Edib’in feminizmi, popüler milliyetçi bir feminizmin izlerini taşıyordu” (Durakbaşı, 2000: 197) diye tanımlanmaktadır. Halide Edib, Türk’ün ulusal karakterini belirttiğini düşündüğü kadın haklarının “kadınların kurtuluşu için Batılı feminist bir modelin Türk kadınları için gerekli olmadığını düşünüyordu” (Durakbaşı, 2000: 195-196). Onun özellikle de kadın hak ve özgürlüğü konudaki yazıları, tutucu kesimin tepkisini çeker. Salt bu nedenle 31 Mart ayaklanması sırasında hedef haline gelmekte gecikmez. Oysa ki, Halide Edib’in feminizm anlayışı kesinlikle sisteme karşı değildir. Bir başka deyişle, sisteme karşıt köktenci bir görüş değildir. “Kadını ve erkeksi özellikleri kabul eder; kadınların ve erkeklerin rollerindeki ve becerilerindeki tamamlayıcılığı ulusun ve kültürün ilerlemesi açısından olumlu görür” (Durakbaşı, 2000: 199).

Amerikan Kız Koleji'nde okumasından dolayı bu çevrelerdeki "kadınlıkla ve kendi kimliğini tanımlama ve sunmayla ilgili kodların yaşam öyküsünü anlatırken etkili olduğunu da söyleyebiliriz" (Durakbaşı, 2000: 176). Kızlarını Batılı-İngiliz tarzı eğitimle yetiştirmek isteyen Edib Bey gibi Halide'in ilk eşi Salih Zeki Bey de felsefeci, modernist ve pozitivist olmasına karşın evliyken başka bir kadınla daha evlilik yapmışlardır. Babası iki eşli olan Halide asla bir evde iki kadın olmasına katlanamaz. Eşi Salih Zeki'nin çapkınlıklarına evliliği boyunca katlanmış olsa da iş üstüne kuma getirmeye gelince asla böyle bir durumu kabullenmez. Bu fikre karşı gelir ve eşinden boşanır. "Halide Edib, kadının sosyal işlevlerinin ve rollerinin ulusun hizmetinde ilerletilebilmesi için kurguladığı argümanını, kadınlığın oldukça geleneksel bir tanımına, kadının doğal doğurganlık işlevlerinin türevi olarak tanımlanan bir 'kadınlık' anlayışına dayandırmıştır" (Durakbaşı, 2000: 199).

Fransız yazınında kadınları yazın hayatına iten en önemli sebeplerin başında evlilik hayatının sorunlarını konu alan duygusal içe kapanma, ayrılık gibi sıra dışı konular yer almaktadır. Diğer yandan, para kazanma kaygısı az çok eğitimi olan kadınlara da yazın kapılarını açmıştır. Sand'ın yazın yaşamına girdiği yıllarda kadın yazarlar kendilerini imleyen 'madame' gibi kimi özel kullanımlarla anılırlar. Kadın yazarlar "Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında özellikle eşlerinin ismini kullanarak yazmışlardır. Bu şekilde ünlenen isimlere örnek Mmes de Genlis, de Soza, de Charrière, de Graffigny, de Tencin, de Krüdener, de Duras, Riccoboni ve Cottin" sayılabilir (Reid, 2003: 37). Bu romancı kadınların kendilerine özgü bir isimleri olmadığı gibi üstlendikleri meslekleri gereği çoğunlukla bir önadları da yoktur. Kadınların eşlerinin soyadları ile yazmalarının en güçlü nedeni varlığını her anlamda duyumsatan simgesel bir güç içindir. "Yazın, eril olanı, arkadaşlardan, meslektaşlardan ve türdeşlerden oluşan bir evreni, Sand'ın ancak eril olarak düşlediği bir içtenliği ve dostluğu dayatmaktadır" (Reid, 2003: 114). Yaşadığı çağda yazarlık mesleğini yapan kadınları tanımlayan 'kadın yazar' kavramını Sand asla kabul etmez. Ata binmesi, pipo içip erkek kıyafetleriyle dolaşması ismiyle de bütünleşir. Artık yazınsal yaşamında kullanacağı George Sand takma ismi erkeksi giyim biçimiyle de bütünleşir. Kullandığı erkek ismi erkekçe bir anlatım, biçem ve betimlemeleriyle öylesine bir hava yaratır ki tüm gazeteler Bay George Sand'dan söz etmeye başlar.

Sand'ın 1833'de yazdığı tartışmalı bir yaşamı konu edinen ve gerçekçiliği ile skandal yaratan feminist romanı *Lélia* peşinden getirdiği tartışmalarla George Sand'ı 'moda' yazarlar arasına sokar. 1830'lu yıllar sosyalizmin de etkisiyle işçi sınıfının soyluluğunu konu edinen yapıtlar ağırlık kazanır. Kariyerinin sonraki dönemlerinde ise köylü, yoksul ve çalışan insanların yaşamını, bu yaşamın değerini ve savaşımını konu edinen yapıtlara yer verir. Daha sonraki yıllarda 1848 devrimi sırasında siyasal yaşama girme arzusu onu Paris'e sürükler. Buraya gelmek istemesinin bir başka önemli sebebi de La Vraie République ve L'Eclairer'de kadın ve toplumsal reform konularında propaganda yazıları yazmaktır. "Erkekler kadınları öncelikli olarak "üreme alanı"nda görürlerken, (siyasal, dinsel, askeri, vb) "yüksek toplumsal katma değerli işlevleri" kendilerine ayırırlar" (Dorlin, 2008: 16). 1870-1871 yılları arasında Fransa'da yaşanan olayları uzaktan izlese de yine de şiddete karşı olduğunu her fırsatta dile getirmekten çekinmez. "Georges Sand feminist midir? Onun o kadar da feminist olmadığını düşünenler olacaktır. Sand'ı 1970'li yıllardaki feministlerimiz arasında saymak tehlikelidir; her türden kadının aynı toplumsal konuma sahip olamayacağını bile isteye kabul ettiğinden, onun arzuladığı kadının özgürleşmesi sonuç olarak epeyce sınırlıdır" (Didier, 2004: 8). Kadın hakları ve kadının kurtuluşunu XIX. yüzyılda kendince simgeleyen bu yazar çevresindekilerin düşüncelerinden sıyrılarak kocasına karşı çıkmış, özgürce yazıp yaşamını ve daha da önemlisi onu yazar yapan bağımsızlığını ilan etmiştir.

Sand'ın yazarlık kariyerinin başlangıcında feminist hakları savunduğu duygusal dolantılı romanları kadını köleleştiren ve evliliğin tutkuyu da öldürdüğü eleştirisi etrafında gelişim gösterir. Bu bağlamda evliliğin töredışılığını gözler önüne sermeye çalışır. "Evliliğe

düşman değildir; erkeğe kadın üzerinde koşulsuz ve şiddete dayalı bir iktidar sağlayan evliliğe karşıdır ” (Didier, 2005: 10). Sand kadınların eşlerini seçmelerinde özgür olmalarını, evlilik katlanılmaz hale geldiğinde boşanma hakkı verilmesini ister. George Sand’a kadınlar için seçme ve seçilme hakkı talep etmediği için serzenişte bulunulur. Elitiste bir feminizm yaklaşımı olduğu söylenir. Sand’ın yaşadığı çağda böylesi bu durum olası değildir. Kadınların belli bir kültür düzeyine ve özgürlüğe kavuştukları 1945’ler Fransa’ında ancak bu hakkı elde edebilirler. Zaten, Sand’ın ağırlıkla işlediği izlekler “ataların zaferleri, anababaya duyulan saygı, kendi kendine duyulan utanma adına tutumları yargılamamayı seçtiği” (Reid, 2003: 60) konular çevreninde gelişir.

Sand'ın bakış açısı dinamik, üretken ve doymak bilmezdir (Reid, 2003: 23). Büyük çapta ünlünen ilk kadın Fransız yazar olarak bilinen George Sand bazılarınca feminist olarak değerlendirilse de, kendisi bu hareketin içinde olduğunu kabul etmemiştir.

4. AŞKI ARAYAN ÖZGÜR BİR YÜREK

Özel hayatıyla ilgili konulara anılarında doğrudan değinmeyen Halide Edib iki evliliğini de kendi kişiliğinin oluşumunda “sıradan ve önemsiz” görmektedir (Durakbaşa, 2000: 171).

Halide Edib genç bir âşık olarak evlilik yaşamına yönelerek anneliği tadar. Ona göre annelik “kutsal bir vazifedir” (Aksoy, 2009: 83). Özel yaşamındaki çalkantıların ardından boşanır ancak bu sefer de kitleleri peşinden sürükleyen bir siyasetçi portresi çizer. “Halide’nin ilgi alanı sadece eğitim, edebiyat ve kadınlar gibi görünse de, siyasetle de iç içeydi; İttihat ve Terakki’ye hizmet ediyordu” (Çalışlar, 2010: 89) denilmektedir. Halide’nin yaşamı asla dingin bir deniz gibi olmaz. Aksine coşan, coştukça da değişen bir serüvene dönüşür. Cephede savaşır, sürgüne gönderilir, linç edilmek istenir.

Sultanahmet Mitingi’nde ‘Milletler dostumuz, hükümetler düşmanımızdır’ diyen Halide Edib bu sözlerle ne kadar özgürlükçü bir tutum sergilediğini gösterir. Bu tutumunun altında aldığı eğitimin de etkisi yadsınmaz. İkinci Meşrutiyetin ilan edildiği 1908 yılı Halide Edib’in yazınsal yaşamı için bir dönüm noktası olur. Tanin’de yayımlanan yazıları ile kadın hakları hakkındaki görüşleri özellikle Osmanlı içerisinde yer alan tutucu çevrelerin tepkisiyle karşılaşır. O dönemlerde yabancı düşünür ve sanatçılarla çok rahat iletişim kurup, görüş paylaşabilen bu entellektüel kadın uluslararası bağlamda dostluklar kurmuştur. İngiltere’ye ilk gittiğinde içlerinde Bertrand Russell’in de bulunduğu entelektüel bir çevreye girer. Belirttiğimiz gibi, dindar bir çevrede yetişen Halide liberal-ulusalcı çatışmasında liberallerin yanında yer alır. Ancak şunu eklemekte yarar vardır ki o bir yandan da Turancıdır. Ancak milliyetçiliği açık görüşlü ve demokrat bir nitelik taşır. Siyasal görüşü ve aldığı eğitim onu özgürlükçü ve inançlı bir kadın yapmıştır. Özyaşamöyküsünden onun Hz. Ali’ye hayranlık duyduğu, Hz. Muhammed’in hayatını yazmayı planladığını öğreniyoruz. Çalışlar, anılarında “Muhammed, bana din temelinde ne verdiyse, Shakespeare de sanatta vermişti” dediğini anımsatmaktadır (2010: 45 Bkn. 343).

İlginç olduğu kadar şaşırtıcı hayatını konu alan özyaşamöyküsünde sıkça sorgulanan konulardan bir tanesi de erkek arkadaşlarının sayıca çok olmasından dolayı duygusal bağlamda onlarla olan ve/veya olası ilişkisidir. Halide Edib’in yaşadığı dönem düşünüldüğünde ve o dönemde kadın-erkek arkadaşlığının pek olmadığı dikkate alındığında, toplumun alışık olmadığı bu arkadaşlık durumunu ‘flört’ olarak değerlendirdiği anlaşılır bir durumdur. İnsanlara pek çok erkek arkadaşı olan hatta onları evine davet eden bir kadın imajı oldukça yadırgatıcı gelir. Hatta bu yüzden kadın-erkek arkadaşlığı hemen flört olarak değerlendirilir. İçlerinde Hüseyin Cahit ve Yusuf Akçura ise bu yakıştırmaların yapıldığı sadece iki isim. Hatta bu durum özyaşamöyküsünde şöyle dillendirilmiştir. “Türk Yurdu’nun yakışıklı yayıncısı Yusuf Akçura’ya gönlünü kaptıran Halide’nin ikinci evlilik konusunda kafası karışık” (Çalışlar, 2010: 103). Yusuf Akçura dışında onun Ziya Gökalp’ten

etkilendiğini söyleyenler de olacaktır (Çalışlar, 2010: 102). Şana şöhrete doymuş bir kadının iki oğlu dâhil, her şeyi geride bırakarak savaşa katılması oldukça sıradışı kabul edilir ve kimilerine acaba Mustafa Kemal'e sevdalı mıydı sorusunu akla getirmektedir. Halide'nin büyük lidere beslediği duyguların karşı cinse karşı beslenen duygulardan öte olduğu kanısını taşımaktayız. Çünkü onu lider olarak beğendiğini ancak erkek olarak yakışıklı bulmadığını, bizzat kendi sözlerinden öğrenmekteyiz. Ona göre Mustafa Kemal "tamamen kalpsizdi". Uyumsuz, sabırsız, sert ve acımasızdı. Bakışlarının "çok soğuk" olduğu, elleri başkalarının hayatlarını elinde tutan bir aktrisinkiler gibi çok ince parmaklı ve bir erkeğe aitmiş gibi de görünmediğini vurguladığı söylenmektedir (Aktaran Çalışlar, 2010: 348). Karşı cinsin ona beslediği duyguların kimi zaman hayranlık ya da sempati kimi zamansa kızgınlık düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır.

Hayatındaki erkekler arasında 17 yaşındayken taşınıp evlendiği 40 yaşındaki ilk ve unutamadığı sevgilisi, birinci eşi Salih Zeki'dir. Salih Zeki ile birlikteliği ona önemli şeyler katmıştır. Minâ Urgan'ın *Bir Dinozorun Anıları*'nda "(...) Ben bir tek erkeği sevdim ömrün boyunca. O tek erkek de altı ay sonra benden bıktı. Beni aldatmaya başladı. Her şeyi biliyordum. Her şeye râzıyım. Yeter ki onu görebileyim, ona dokunabileyim. (...) Ancak ikinci bir kadınla nikâh kıymaya kalkınca boşanmaya karar verdim" dediği yer almaktadır (s.204). Bir anlanda hem toplum içinde hem de aşk hayatında "aforoze edilmiş" ve tek eşliliğe inanan bu kadın "yuvasından ayrılmak göreviyle yüz yüze kalmıştı" diye tanımlanmaktadır (Çalışlar, 2010: 82-83). 1910 Nisanında mutsuzluklarının kaynağı Salih Zeki'den boşanması gerek yazınsal gerekse özel yaşamına çok şey katmıştır. "Ayaklarının üzerinde durmayı bu sayede öğrenmiştir. Yalnız başına iki çocuk büyütür, erkeklerle dostluk kurabilir... Evinin kadını iken dışarının kadını olabiliyor kısacası; gidip Türk Ocağı'nda konuşmalar yapabiliyor, oyunlarını sahneleyebiliyor, sahneye çıkıyor örneğin. Bunlara cesaret etmesi yalnız yaşamıyla başlıyor" (5). İkinci eşi Adnan Adıvar'la aralarındaki bağlılık hayatının sonuna dek sürer. Halide Edib, Adnan Bey'in hem hayat arkadaşı, hem karısı hem de entelektüel anlamda her şeyi paylaştığı yakın dostudur. Halide Adnan'la duygu evliliği yapmamıştır. Ancak Adnan Bey cephesinde durum hiç de öyle değildir. Onun cephesinde bu bir aşk evliliğidir. Hangisi olursa olsun ikisinin de bu birlikteliğin fikirlerle beslendiği, dayanışma ile güçlenen bir beraberliğe dönüştüğü konusunda ortak düşündüğü bilinmektedir (Çalışlar, 2010: 469). Halide için önce öğretmeni ve yol göstericisi olan ilk eşi Salih Zeki evlilik ilişkisi anlamında değerlendirildiğinde, Halide Edib onunla asimetric bir ilişkisi olduğunu anılarında ima eder. "Eski eşiyle ilişkisinin ne denli eşitsiz olduğunu anlatır. Salih Zeki, onun ruhuna ve dimağına yön vermeye, hükmetmeye çalışan bir rehber, adeta bir despottur" (Durakbaşı, 2000: 231-232).

Halide Edib'in "evliliği ve yazı hayatı eşzamanlı olarak başlar. Yazarlık uğruna onu toplum sorunlarına eğilmeye özellikle de kadınların toplumdaki yerinin yükseltilmesi ve kadınların eğitim-öğrenim imkânlarından yararlanmasıyla ilgili çalışmalara yöneltir" (Aksoy, 2009: 88). Hatta Halide Edib, batı gazetelerinde çeşitli düşün yazıları çevirmiştir. Yaşamöyküleri incelendiğinde, George Sand'ı yazın yaşamına iten koşulların ve ruh halinin Halide'ninkilerle çok koşutluklar taşıdığı görülmektedir.

George Sand denildiğinde ilk akla gelen, sanatı ve yaptıkları değil, yaşadığı ilişkilidir. "Halk arasında dolaşan bütün bu söylentilerden etkilenmiş olan yazınsal eleştiri, uzun süre George Sand'ı, bizim bugün yaptığımız gibi büyük bir yazar olarak görmek yerine, Musset'nin ya da Chopin'in metresi olarak görmekte ısrar etmiştir" (Didier, 2004:7). George Sand ilerleyen yaşında şefkatle karışık aşk ve annelik duygularıyla bağlandığı Alexandre Manceau'nun sıcaklığı ile gençleştiğini itiraf etmiştir. George Sand'ın ajandalarını ve birlikte geçirdikleri yılları yazdığı güncelerini özenle tutan kişi olmuştur. George Sand yazın yaşamına Jules Sandeau'yu çağrıştıran bir isimle girer. Jules Sandeau ile arası açılan George Sand Mérimée ile kısa süreli bir ilişki yaşar. Ardından Paris kafelerinde tanıştığı Alfred de

Musset “siyah kadife renkli” gözlü kadına vurulur. Onunla İtalya’ya, Venedik’e gider. Neredeyse her yolculuğu bir romanın doğmasına vesile olmuştur. “O, özellikle Fransa’da gezen iflah olmaz bir gezgindir” (Didier, 2004: 48). Ancak 1835’de başlayan bu efsanevi aşk, George Sand’ın Musset’in doktoru Pagello’ya âşık olmasıyla son bulur. Sand, aynı yılın 29 Temmuzunda eşinden resmen boşanır. Boşanma davasına bakan avukatı Michel de Bourges ile ilişkisi de aynı yıla denk düşer. 1836 Kasımında Frédéric Chopin ile tanışır ve onunla Mayorka’ya gider. 1937’de tüm yapıtları yayımlanan George Sand artık yazınsal salonların gözdesidir. 1838 yılında Liszt ile uzun soluklu bir ilişkisi başlar. Bu ilişki sekiz yıl sürer. 1838 yılında Chopin tüberküloza yakalanır ve bu dönemi ona bakarak geçirir. Chopin’le on dört yıl süren çok zor ama çok üretken bir ortak hayatları olur. Sand’ın bir bakıma Chopin’in esin kaynağı olduğu bilinmektedir. Chopin eserlerini ilk ona dinletir. Bu dönemde Sand yazın çevrelerindeki ağırlığını giderek artırmaktadır. Sand’ın siyasete atılıp toplumsal konularla ilgilenmesi Chopin’le yakından ilgilenememesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıca, Sand’ın çocuklarından kaynaklanan sorunlar ikisinin arasını açmış sonunda artan tartışmalar ikilinin yollarını ayırmıştır. 1849 yılında Chopin ölür. 1850 yılında yanına sekreter olarak aldığı oğlunun arkadaşı Alexandre Manceau ile aşk yaşar. Yaşamının son yılları Nohant’ta sakin geçer. Nohant’da bulunmadığı zamanlar çok azdır. Bir ayağı her zaman orda olmuştur. Kırk beş yaşında Nohant’ta yaşamaya karar verdiğinde başka yerlere ve Paris’e yolculukları olsa da burası yaşamı boyunca hep özel bir yer olmuş ve ölünceye dek de olmaya devam etmiştir. Paris yakınlarında bulunan Palaiseau oğlu ve sevgilisi arasında anlaşmazlığa çözüm getirmek için seçilen bir nokta olur. Ancak George Sand’ın buradaki bu dingin yaşamı Manceau’nun ölümüyle bozulur. Hayatına giren bu âşıklar dışında “Marie Dorval ile zamanın yerleşik düzenine bağlı toplumu doğal olarak sarsan eşcinsel bir ilişkisi de olmuştur” (Erlat, 2009: 241).

Sand yaşadığı ilişkilerde baskın taraf olmuştur daima. Erkekler sevgililerine nasıl davranıyorlarsa o da sevgililerine aynı biçimde davranmıştır. Erkek giysileriyle dolaşmasının ve öyle yaşamasının temel amacı da budur. Hatta kendisini “büyük adam” diye niteleyen Flaubert onun erkek egemen bir toplumda kendisini kabul ettirmek için George takma ismini kullandığını belirtmiştir (Erlat, 2009: 242).

Sand’ın gönül ilişkileri dışında ilişkide olduğu ve kendisinden övgüyle söz eden yazarlar arasında dönemin çok önemli yazarları yer almaktadır. Örneğin, bunların içinde Balzac ve Flaubert George Sand’ı o kadar çok takdir ederler ki onu adeta diğer yarısı olarak değerlendirirler. George Sand’ın renkli kişiliği, fırtınalı yaşamı, yapıtlarının çok okunur olmasına yol açmakla kalmamış, aynı zamanda “dönemin büyük romancılarına kadın kahramanların yaratılmasında model oluşturmuştur. Örneğin Balzac’ın *Béatrix* adlı romanındaki Camille Maupin ile George Sand arasında koşutluk kurmak mümkündür. Bu koşutluk fiziksel portreler açısından olduğu kadar moral, psikik, entelektüel ve sosyo-kültürel açılardan da önem taşımaktadır” (Ertem, 2005: 11). XX. yüzyılın başında Alain ve Marcel Proust da onun isminden övgüyle söz ederler. Fransa dışında yine İtalya ve Rus romanı üzerinde özellikle Dostoievski üzerinde baskın bir etkisi duyumsanır. Marie Dorval, Chopin, Mme Marliani, Latouche, Néraud, Rollinat, Bocage, Delacroix, Sainte-Beuve, Valmarina, Gautier, Tourgueniev, Dumas fils en çarpıcı olan isimlerdendir (Didier, 2004: 7-49).

SONUÇ

Özellikle Türk milliyetçi yazını içinde anılan Halide Edib’in hayatı sansüre uğramış ya Kurtuluş Savaşı’nın Halide Onbaşısı olmuş ya da Amerikan mandacısı. Böyle düşünülmesinin en önemli sebebi Milli Mücadele başlamadan önce kurulan Wilson Prensipleri Cemiyeti’nin kurucu üyelerinden olmasıdır. Kimliği klişelerden bir türlü kurtulamayan bu kadın yazar, ideolojik, yazınsal ve kültürel alanlarda kimi zaman bir öncü, kimi zamansa dışlanan biri olmuştur. Bir başka deyişle, hem hayranlık duyulmuş hem de rahatsızlık yaratan biri olarak

görülmüştür. Diğer yandan, George Sand özellikle Türk okurunun kırsal romanları ve fırtınalı duygusal yaşamı ile tanıdığı bir yazardır. Geride pek çok yapıt ve çok ilgi çekici mektuplar bırakmış bu yazarın yüzyılımızda en çok akılda kalan yönü kişiliği olmuştur.

Halide Edib ve George Sand benzer evlilik ilişkileri yaşarlar. Halide'nin iç dünyası ilk evliliğinde pişmanlıklarla dolup taşar, herkesten kaçmak ister. İcini acıtan ve onu mutsuz eden ruh hali hep bir özleme açılır. Ancak bu özlem özü yitirilen yaşama dairdir. “Özlediği şapkalar, balolar ve boş zevkler değildi. Neyin özlemine çektiğini bilemiyordu” (Çalışlar, 2010: 46). Halide'nin özyaşamöyküsünde tanımlanan bu acı ve özlem tıpkı yerkürenin bir başka ülkesinde yaşayan bir başka kadın yazar için de söz konusudur. George Sand da günlük yaşamın ayrıntılarına gömüldüğünde, tanımlayamadığı, anlamlandıramadığı bir boşluktan şikâyet eder.

Halide Edib'in yazarlık deneyimi başlangıçta maddi çıkar amacıyla başlamaz. Yaşamının sürgünde geçtiği yıllarında romanlarını yayımlatması büyük ölçüde ona maddi destek sağlar. George Sand *Hayatının Hikâyesi* adlı özyaşamöyküsünü öncelikle para kazanma amacıyla yazmıştır. Yazınsal yaşamlarına çok benzer yaşam öyküleriyle başlayan her iki yazarı roman yazmaya iten sebepler de benzerdir: yaşamlarını sürmek için para kazanmak.

Her iki yazarın da yazınsal yaşamlarının başında verdikleri eserlerde aşk, tutku, heyecan öğeleri sıklıkla yer alırken, bunlar yerlerini daha sonra bilgi, araştırma ve düşün zenginliğinin artarak güçlendiği sosyal içerikli yapıtlara bırakmışlardır. Benzer biçimde yazın dünyasının kapılarını aralayan bu iki yazar yalnızca bu evrenin sınırları içerisinde kalmamış, oradan siyasete, toplumsal sorunlara değin pek çok alana taşmışlardır.

Her iki yazar için ailelerinin son derece önemli olduğuna şahit olmaktayız. Halide, büyük oğlu Ali Ayetullah doğduktan sonra onu bekleyen güçlükler ne olursa olsun, hiçbir şeyin ruhunun dengesini bozamayacağına inanır. Küçük oğlu Hasan Zeki ile Ali Ayetullah ömrü boyunca yaşamının en büyük mutlulukları olmuştur. Anne ve babasının farklı evliliklerinden çok geniş bir aileye sahip olan Halide Edib, onlarla bağlarını yaşamı boyunca asla kopartmamış, aksine bu aileye doğrudan veya dolaylı olarak bağlanan tüm bireyleri korumuş, gözetmiştir. Halide'in annesinin ilk eşinden olan ablası Mahmure dışında dört kardeşi daha vardır. Diğer kardeşleri babasının ikinci evliliğinden olan Nilüfer ile Nigar, üçüncü eşinden olan Belkıs ile Sait'tir. Hatta soyadı kanunuyla Nigar, Halide'nin soyadını benimseyip Zeliha Nigar Adıvar soyadını alır. İlk eşi Salih Zeki'nin büyük oğulları Malik ve Zeki Sayar gibi Mahmure'nin çocukları Feride ile Necati de eve gelip gidenler arasında yer alan isimlerdendir. Ablası Mahmure ile ortak kızları Zeynep, dostları Muhsin Ertuğrul, kardeşim diye seslendiği Vildan Gizer, Meliha Terzioğlu, Vedat Günyol, Cami Baykurt, Raymond Swing ve hatta Yaşar Kemal Adıvar'ların hayatlarının içinde olan kişilerdir.

George Sand'ın yaşamında ailesinin önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Babasının Stéphane Ajasson de Grandsagne olduğu düşünülen kızı ve heykeltıraş olan eşi Clésinger ile sorunlu evliliği, çocuk yaşta yaşamını yitiren çok sevdiği torunu Jeanne ve elyazmalarını korumak için geceler boyunca uykusuz kalan örnek bir gelin olan Nina Calamatta, Maurice ve Lina'nın kızları olan torunları Aurore ve Gabrielle onun için her zaman önemli ve ayrıcalıklı olmuşlardır (Didier, 2004: 50). Belirtmekte yarar var ki, oğlu Maurice Dudevant daha sonraları bu soyadı bırakıp annesinin soyadı olan Sand soyadını alacaktır.

George Sand'ın yaşamının izlerini yapıtlarında sürenler yazarın kendisini doğrudan aktarmadığını ancak bazı esinlenmeler veya çağrışımların olabileceğini görebilirler. Aynı saptama Halide Edib için de geçerlidir. Usta yazın incelemeleri yazarı felsefeci Sabri Esat Siyavuşgil'e göre Halide, “Eserleriyle şahsiyetini birbirine sindirmiş” bir kişiliktir (Çalışlar, 2010: 466). Halide Edib'in özellikle ilk romanlarını yazdığı dönemlerde yaşadıklarıyla romanları arasında benzerlik arayanların olduğu bilinmektedir. Halide Edib'in anıları incelendiğinde, kendi özel yaşamının izlerini asla doğrudan aktarmadığı görülmektedir. Hatta

öyle ki, ikinci eşi Adnan Beyin bir ara yaşadığı “gizemli bir karşılıksız sevda serüvenin” ikili arasında nasıl karşılandığını anlatan olmadığı (Çalışlar, 2010: 471-472) bize aktarılan bilgiler arasında yer almaktadır.

Burada sunduğumuz saptamalar kesinlemeler taşıyamaz. Ortaya koymaya çalıştıklarımız bu iki önemli yazarın okurlarına yeni bir ufuk açabilme isteğinden ibarettir. Biz de son sözümüzü Halide Edib’in özyaşamöyküsel inceleme kitabındaki son tümce ile bitirmek istiyoruz. “Hakikaten mandacı mıydı? Onun hayatını okuyanlar artık bu soruya gülüp geçecekler”.

NOTLAR

- (1) Kimi kaynaklarda bu isim Halide Edip kimi kaynaklarda ise Halide Edib olarak ele alınmıştır. Biz çalışmamıza büyük oranda yön veren inceleme kitabında ele alındığı şekli ile Halide Edib olarak kullanmayı yeğledik.
- (2) 2004 yılı bu önemli yazarın gerek Fransa’da gerekse diğer ülkelerde ölümünün iki yüzüncü yılı olarak kutlanmıştır.
- (3) Bu yazarların romanları şu antoloji cildinde yayımlanır : Romans de femmes au XVIIIe siècle (R. Trousson éd. Paris, Robert Laffont, “Bouquins”, 1993).
- (4) Feminizmle ilgili ilk yaklaşımlar 17.yy’da (insan haklarının da desteğiyle) Marie Le Jars de Gourney’in yazılarında ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra Christine de Pizan, Olympe de Gouges, Mary Wollstonecraft ve Hedwig Dohm’un da eserleri feminizm filozofisinin ilkleri arasında sayılabilir. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Feminizm>
- (5) Burcu Aktaş’ın 03 Mayıs 2010 tarihinde Radikal’de yayımlanan yazısı.

KAYNAKÇA

1. Adak, Hülya. (2009). “Türk Jeanne d’Arc’ı” Halide Edip ile Büyük Kırılmanın Ötesindeki Belirsiz Topraklara Yolculuk” Dünya Edebiyatı Deyince...“Aralıkta Edebiyat” Sempozyum Bildirileri (Derleyen E. Efe Çakmak), İstanbul, Varlık, 93-134.
2. Aksoy, Nazan. (2009). Kurgulanmış Benlikler Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet, İstanbul, İletişim Yayınları.
3. Akyüz, Kenan. (1990). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
4. Banarlı, Nihat Sami. (1971).Resimli Türk Edebiyatı Tarihi Cilt 1.2. İstanbul, MEB Yayınları.
5. Berger, Anne-Emmanuelle. (2004). “L’amour sans hache” Littérature, n° 134, Paris, Larousse, juin, 49-63 (numéro sur George Sand, le génie narratif, dirigé par J. Neefs et M. Reid).
6. Büyükkantarcıoğlu, Nalân. (2002). “Kadın ve Dil: Dilbilimde Farklı Yaklaşımlar” Frankofoni Ortak Kitap 14, Ankara, 289-304.
7. Çalışlar, İpek. (2010). Halide Edib Biyografisine Sığmayan Kadın. İstanbul, Everest Yayınları.
8. Didier, Béatrice. (2004). Georges Sand. Adpf Ministère des Affaires Etrangères.
9. Didier, Béatrice. (2005). “George Sand, Femme et Ecrivain”, Littera Edebiyat Yazıları, cilt 16, Ankara, 10.
10. Dorlin, Elsa. (2008). “Sexe, Genre et Sexualités, Introduction à la Théorie Féministe”, Paris, PUF, coll. “Philosophie”.
11. Durakbaşı, Ayşe. (2000). Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm. İstanbul, İletişim Yayınları.
12. Enginün, İnci. (2007). Halide Edib Adıvar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi, İstanbul, Dergâh, (3. Baskı).

13. Er, Ayten. (2004). “Georges Sand Lanetli G”, Cumhuriyet Kitap, 29 Nisan, sayı 741, 16-18.
14. Erlat, Jale. (2009). “Femmes de Lettres Françaises et Turques au XIXème Siècle” Frankofoni Ortak Kitap 21, Ankara, 229-258.
15. Ertem, Tuna. (2005). “George Sand, Personnage Romanesque” Littera Edebiyat Yazıları, cilt 16, Ankara, 11-24.
16. Kurdakul, Şükran. (2002), Çağdaş Türk Edebiyatı 2 (Meşrutiyet Dönemi 2), İstanbul, Evrensel.
17. Massardier-Kenney, Françoise. (2004). “La singularité sandienne: de Jacques à Valvèdre”, Littérature, n° 134, Paris, Larousse, juin, (numéro sur George Sand, le génie narratif, dirigé par J. Neefs et M. Reid).
18. Reid, Martin. (2003). Signer Sand (L’œuvre et le nom), Belin.
19. Sand, George. (1971). Oeuvres autobiographiques, II, éd. Georges Lubin, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1970-1971, tome I.138-140.
20. Sand, George. (1984). Indiana, Gallimard “Coll.folio classique”.
21. Sand, George. (2006). Hayatımın Hikâyesi (Çeviren: Birsal Uzma), Oğlak Yayıncılık.
22. Yavuz, Ünsal. (2003). “Victor Hugo’nun Siyasi Düşüncelerinin Evrenselliği ve Türkiye”, Frankofoni Ortak Kitap 15, Ankara, 185-189.
23. Yüceyılmaz, Muhterem. (2002). Halide Edib Adıvar (Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler), İstanbul, Hikmet.
24. Zanone, Damien. (2005). “Histoire de Ma Vie ou Le Geste Autobiographique de George Sand”, Littera Edebiyat Yazıları, cilt 16, Ankara, 41-46.